UDK 811.163'367
Andreja Žele
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša v Ljubljani

SLOVENSKA SKLADNJA Z VIDIKA SKLADENJSKIH TEORIJ

Predstavitev vplivov skladenjskih teorij sem problemsko zamejila z jezikoslovnimi razlagami pomenskoskladenjskih zmožnosti v povedju. Obravnava povedkovniškosti in prostomorfemskosti v slovenščini je sporočilno dopolnjena z razvojno-sočasnim komentarjem vplivov tujih skladenj na razreševanje obravnavanih jezikoslovnih pojavov.[1] Problemska obravnava povedkovniškosti in prostomorfemskosti v slovenščini predstavlja jezikoslovnoteoretične vplive, ki so v začetku 19. stol. dosegli znanstveno raven z J. Dobrovskim,[2] potem pa se je znanstveni pristop v proučevanju slovenščine še posebno pospešeno in intenzivno nadaljeval v drugi polovici 20. stol. pod vplivi nemških, češko-slovaških, ruskih, poljskih in anglo-ameriških teorij. Te so najprej uveljavljale strukturalno jezikoslovje, potem tvorbeno-pretvorbeni vidik in nato še funkcijski vidik proučevanja jezika, ki še posebej izpostavlja nujnost enakovrednega upoštevanja jezikovnega (sistemskega) in nejezikovnega konteksta.[3] Prevladujoči vplivi

[1] R. A. Budagov (1973: 3–15) opozarja na razmerja med skladnjo posameznega jezika, skladnjo sorodnih jezikov in tipološko skladnjo. Pomembno je spoznanje, da je skladnja sorodnih jezikov kljub zelo podobnemu oblikoslovju različna. Avtor celo trdi, da skladnja neodvisno od leksike razpolaga s svojimi vsebinskimi kategorijami. Dokaz za to naj bi bili npr. predlogi, ki nimajo leksikalnega pomena, imajo pa svoje skladenjske vloge in zato tudi skladenjske pomene. Drobljenje skladenjskih kategorij na podkategorije dokazuje, da v skladnji ni splošnih receptov, zato je nujno analiziranje posameznih jezikov, skupin sorodnih in nesorodnih jezikov. A. V. Bondarko (1971: 98, 109) pa izpostavlja razmerje informativno logični jezik kot idealni vzorec jezika, ki v pomensko zgradbo vključuje največje število različnih povedij z različnimi udeleženci nasproti lastnemu jezikovnemu pomenu (o tem tudi Sgall idr. 1986: 77). Bondarko za svoje razlage razmerij pomen : smisel, vsebinski plan besedila : smisel besedila daje zglede kot *Imate vžigalice? / Nimate vžigalic*? (*U vas jest' spički? / U vas njet spiček*?), za katere trdi, da imajo isti smisel in različen 'vsebinski plan'. Pri obravnavi pomenske podstave (avtor uporabi besedo 'zgradba') stavkov pa Bondarko (1978: 43–46) izhaja iz češke skladenjske teorije (P. Adamec, P. Sgall, E. Hajičová, F. Daneš), ki upošteva posebnosti konkretnih jezikov in njihovih stilistik.

[2] B. Havránek (1953: 108–109) ugotavlja, da je vpliv slovnic J. Dobrovskega Ausführliches Lehrgebäude der Böhmischen Sprache (1809) in Institutiones linguae Slavicae dialecti veteris (1822), ki naj bi bili (posebno glede ločevanja besedotvorja in oblikotvorja) splošnopriznani vzorec slovanskim slovnicam celo prvo polovico 19. stoletja, posebno opazen pri P. Dajnku in F. Metelku.

[3] Predvsem eksplicitno predstavljeno večravninsko obravnavo slovenske skladnje s pomensko- in strukturno-skladenjskega vidika (s prvotno usmerjenostjo od oblike k pomenu in obratno ter z upoštevanjem tvorbeno-pretvorbenega jezikoslovja) imamo v drugi polovici sedemdesetih let – Slovenska slovnica (1976) J. Toporišiča (ki izhaja iz Slovenskega knjižnega jezika I–IV (Sintaksa stavka, 1965: 67–74; O četverih stavčnih členih, 1967: 181–202; Posebni tipi stavkov, 1970: 151–187) istega avtorja). Zlasti v poglavju o upovedovanju je prvič problemsko, tudi s stališča slovenščine, izpostavljena medsebojna povezanost in soodvisnost pomenske, skladenjskofunkcijske in izrazne ravnine. Približno istočasno je bila slovenska skladnja obravnavana v francosko pisani slovnici C. Vincenota Essai de Grammaire Slovène (1975), v kateri smo dobili prvo predstavitev tesničrjevske vezljivostne teorije na slovenskem gradivu. V razmerju staticne skladnje, ki obravnava besednovrstne kategorije, in dinamične skladnje, ki se omejuje predvsem na stavčno poved, je izpostavljeno razmerje besedna kategorija : besedna funkcija. To razmerje hkrati nakazuje sistemsko-funkcijski vidik obravnave skladnje.

na slovensko skladnjo izražajo strukturalno-funkcijsko usmeritev. Odločilen je bil vpliv strukturalnega jezikoslovja s poudarjanjem sistemskosti in posledične funkcijskosti – razvijajoče funkcijsko jezikoslovje si je za izhodišče izbralo strukturalno proučevanje jezika s stališča vlog. Sicer pa je strukturalna zasnova proučevanja jezika je šla v več smereh in v drugi polovici 20. stoletja so vse zastopane tudi v slovenskem jezikoslovju. Smer univerzalnejših struktur s posplošenim sistemom simbolov je dala tvorbeno-pretvorbeno slovnico N. Chomskega (1957, 1986), nadaljnje prepoznavanje konkretnih stavčnih povedi iz predpostavljenih prirojenih univerzalnih struktur pa razvoj kognitivnega jezikoslovja. Iz univerzalnih struktur N. Chomskega je izšla tudi Fillmorova univerzalna stavčna semantika z globinskimi skloni. Ch. J. Fillmore (1965, 1968) zagovarja hkratno obravnavo na pomenski, skladenjskofunkcijski in izrazni ravnini, in zato nujno tvorbeno-pretvorbeno obravnavo vezljivosti. V nasprotju s Chomskym se osredotoča predvsem na opis globinske sestave – t. i. univerzalna bazična skladenjska pravila omogočajo upovedovanje temeljnih pomenskih razmerij. Osnovni nosilci teh temeljnih pomensko- in strukturnoskladenjskih razmerij so glagoli, kar zagovarja Tesnièrjeva skladenjska teorija, ki je naletela na hitre odmeve pri slovenskem jezikoslovcu R. F. Mikušu (1960).[4] L. Tesnière ([2]1965) je s strukturalno zasnovano odvisnostno slovnico izpostavil odvisnostna razmerja v stavčnih povedih, ki so se lepo dopolnjevala s Fillmorovo teorijo globinskih sklonov. Univerzalizacija medsebojnih pomensko-skladenjskih razmerij med jezikovnimi enotami, med jedrnim in odvisnim členom oz. med stalnico in spremenljivko na vseh jezikovnih ravninah, je strukturalizem usmerila še v glosematiko. Celostna vzajemna površinsko-globinska in hkrati slovnično-pomenska obravnava je zaobsežena v ruskem modelu smisel <> tekst. Apresjanov (1967) model pomen <> besedilo temelji na oblikovanju slovnično pravilnih stavkov in na zmožnosti ugoditi pomenskim zahtevam besedila. Ju. D. Apresjan se v skladu s sodobnim pomenoslovjem osredotoča na pomen stavčne povedi in skuša postaviti standardna pravila za pretvorbo enih izrazov v druge oz. splošne pomenske ekvivalente. Poudarjeni funkcijski vidik proučevanja pa je razvil zahodno funkcijsko slovnico (Dik: 1978), ki je obravnavalno združevala pomensko, skladenjsko in pragmatično vlogo jezika. Tako so se postopoma različne veje strukturalno-funkcijske obravnave jezika sintetizirale v posodobljene univerzalne funkcijske opise jezikov. Nemška skladnja z G. Helbigom (1984, 1992) je z upoštevanjem odvisnostne slovnice L. Tesnièrja razvila tvorbeno-funkcijski opis stavcnih zgradb, in tovrstna metodologija proučevanja jezikov je v češki in slovaški skladnji razvila sodobno teorijo stavčnih vzorcev (F. Daneš, J. Panevová, E. Hajičová, P. Sgall). Našteti avtorji zagovarjajo dosledno večravninskost obravnav, pri čemer je v razmerju med obliko in pomenom, pri večpomenskosti slovničnih oblik, pomembno načelo t. i. nesomerne dvojnosti (asimetričnega dualizma). Druga tovrstna sinteza različnih vej strukturalno-funkcijske obravnave jezika je sistemsko-funkcijska slovnica M. A. K. Hallidaya ([2]1994), ki pod vlivom strukturalizma izpostavlja sistem in vzporedno-enakopravno razvija funkcijski opis jezika. V nasprotju s N.

[4] Tudi za takratno evropsko jezikoslovje zelo napredno in problemsko aktualno jezikoslovno delo R. F. Mikuša (1945, 1952, 1960) je pri nas predstavila in ovrednotila A. Vidovič Muha (1994 a,b).

Chomskym, ki pri jezikovni analizi poudarja predvsem jezikovne zmožnosti govorečih, Halliday opozarja na enakovredno pomembnost jezikovnega in nejezikovnega konteksta – če je funkcijskost usmeritev, je sistemskost predvsem v poudarjanju medsebojne povezanosti jezikovnih ravnin in v proučevanju jezikovnih uresničitev/predstav.

1 Povedkovniškost

Aktualna trenutna stanjskost je v slovenščini navadno izražena z zloženim povedkom – prvotna povedkova raba namreč izpostavi samo določene pomenske sestavine, saj povedkovniki oz. povedkovi dopolnilniki niso nič drugega kot pomenske determinante povedkov, zato ostajajo na stavčnočlenski ravni (priložnostna pomenskoskladenjska raba ne more biti besednovrstno odločilna). Tako funkcijska kot pretvorbena slovnica potrjujeta povedkovnik kot skladenjskopomensko kategorijo (in ne še besedno vrsto) – razvojno razmerje povedkovo dopolnilo > povedkov dopolnilnik > povedkovnik ostaja na stavčnočlenski ravnini. S pomensko-izraznega vidika je povedkovnik pomenskoskladenjska kategorija oz. kategorialni sem/semem, ki pomenskoskladenjsko dopolnjuje glagole v povedku, in hkrati strukturnoskladenjska kategorija, izrazno opredeljena kot zgradbeni označevalnik.[5] Z vidika povedkovnika, je v okviru povedka aktualnopovedno češko ločevanje med predikatom, ki označuje samo pomen, in predikatorji, ki vključujejo pomen in obliko; oblikovno so tako predikatorji lahko nezložene osebne glagolske oblike polnopomenskega glagola ali zloženi povedki s slovnično vezjo in povedkovim (predmetnopomenskim) določilom.[6] Posredno zanikanje besednovrstnosti povedkovnika je vztrajanje, da med povedkovnike sodita tudi opisna deležnika in nedoločnik (tovrstni deležniški in nedoločniški dopolnilniki lahko samo še vzvratno potrjujejo nebesednovrstno kategoričnost povedkovnika); sporni so tudi naklonski izrazi, ki imajo kot glagolski modifikatorji v povedku več skladenjskopomenskih možnosti, npr. *biti lahko* : *lahko delati*, *biti rad opažen/doma* : *rad delati* : *imeti rad vse*, *biti treba* : *treba delati*. Kljub deklarirani povedkovniškosti se da tudi besede kot *všeč*, *mar*, *žal*, *mraz*, *tema*, *škoda*, *dolgčas* (vsaj razvojno) slovarsko besednovrstno opredeliti kot samostalnike, *žal* tudi kot pridevnik, *tiho*, *prav*, *lahko* kot prislove, *lahko*, *treba* tudi kot členke ipd. S funkcijskoskladenjskega vidika v okviru povedja namreč opredeljujemo razmerje determinator : modifikator s pomensko določanje/usmerjanje : pomensko prirejanje/omejevanje. Z vezljivostnega vidika se to lahko razlaga, da obvezno nevezljivo dopolnilo povedek pomensko determinira (determinator) ali pomensko modificira (modifikator) – je lahko določevalni dopolnilnik

[5] Tu velja omeniti, da J. Orešnik (1992: 39) po zgledu zahodnih skladenjskih teorij v okviru razmerja med pomensko in slovnično zgradbo stavka ločuje t. i. pomenski modul oz. pomenski stavčni vzorec, ki vključuje udeleženske vloge in pomenoslovne kategorije, in t. i. skladenjski modul oz. slovnični stavčni vzorec z zgradbenimi označevalci.

[6] Ustreznejši bi bil jezikoslovni izraz povedkovo dopolnilo (določilo je izrazno že zasedeno in hkrati prekrivno, ker se uporablja za izražanje vezljivih udeležencev na strukturnoskladenjski oz. izrazni ravni), ker povedkovniki ne določajo drugih samostojnih stavčnočlenskih besednih vrst, in tudi ne pojasnjujejo njihovih lastnosti (kot to delajo pridevniki in prislovi). Češko jezikoslovje potrjuje povedkovnik kot pomenskoskladenjsko kategorialno sestavino z izrazom ‘obvezni določevalni dopolnilnik’ (gl. Pogorelec: 1972, 1974).

v vlogi povedkovega določujočega dopolnila, ki povedek pomenskodoločujoče dopolnjuje in hkrati pomensko usmerja, ali spreminjevalnik v vlogi povedkovega prilastka ali izpridevniških prislovnega določila, ki povedek pomensko modificira oz. spreminja v smislu prirejanja/omejevanja pomena. Mednarodno poimenovanje determinator je splošno opredeljeno kot pomenskoskladenjska kategorija med konstanto/stalnico in spremenljivim delom s potencialnimi različicami – kot pomenskoskladenjska določujoča/umerjajoča kategorija med kopulo (stalnico) in neudeleženskim nevezljivim dopolnilom (spreminjajočim delom). Najpomembnejše je torej položajsko merilo – pri povedkovniku se ta pomenskoskladenjska kategorija prekriva s kategorijo predikativnosti in hkrati s kategorijo stanja (iz ruskega jezikoslovja 'kategorija sostojanija').[7] Funkcijskost povedkovnika, in ne (še) besednovrstnost (povedkovnik oz. povedkovo določilo je torej vmesna stopnja leksikalizacije v drugotne/metaforične pomene), posredno potrjuje vezljivost, ko pomenskoskladenjske zmožnosti povedkovnika (stanjskost, dejanjskost ali posledično lastnost) veže na povedkovo vlogo, v češkem jezikoslovju je to opredeljeno kot 'komplementarna obligatorna determinacija'.[8] Tako funkcijske kot tvorbeno-pretvorbene lastnosti povedkovnika pa po L. Hjelmslevu znotraj povedka izpostavijo tudi povedkovniško vlogo hkratnega medsebojnoodvisnostnega razmerja med povedkom in osebkom,[9] tako da v okviru povedka izstopajo vzročno-posledično preneseni oz. metaforični pomeni in se nanovo dodane razločevalne pomenske sestavine (RPS) na skladenjskofunkcijski ravni opomenijo v novi denotat – povedkovnik, npr. nečloveške lastnosti se posplošijo na človeka, npr. *Bolnik je ves trhel*, *Ta človek je votel*, in obratno, npr. *Vreme je spodobno/prijazno*.[10] Primerjalno so zanimivi še metaforični premiki kot *Že čez nekaj dni je postal*

[7] Ruska slovnica (Švedova idr. 1980) predikativnost opredeljuje kot skladenjsko kategorijo (86), v zvezi s tem so izpostavljena 'formalno-semantična razmerja' (372). Sploh pa je v slovanskem jezikoslovju tudi jezikoslovnoizrazijsko uveljavljena t. i. kategorija predikativnosti, prim. R. Simeon (1969: 641). Češka slovnica (Grepl, Komárek idr.: 1986) sicer uporablja samostojno poimenovanje 'predikativ', vendar ga znotraj povedja oz. povedka opredeljuje samo kot 'kategorijo stanja' "kategorie stavu" (195). Po A. V. Isačenku (1954: 255) t. i. "kačestvennoe sostojanie". Kot orientacijsko določevalno merilo za povedkovnik A. V. Isačenko (1954: 250) navaja tudi povedkov prilastek, ki je z izražanjem 'spremstvenega stanja' pomenskoskladenjsko soroden povedkovniku – to dokazuje s pretvorbenim razmerjem med *Sin se je vrnil bolan – Sin se je vrnil. Bil je bolan* ipd.

[8] T. i. 'komplementarna obligatorna determinacija' naj bi izhajala iz glagolske intence oz. glagolske zahteve po obveznem pomenskem dopolnilu (Čechová idr. 1996: 250–251). Tako je pridevnik v povedkovniški vlogi nosilec vezljivosti (Valenzträger), v klasični besedni zvezi pa vezljivostni člen (Valenzpartner).

[9] Po L. Hjelmslevu, (O základech teorie jazyka, Praha, 1972, 28) do medsebojnoodvisnostnega/interdependenčnega razmerja, tj. do križanja stavčnostrukturne vezljivosti in besednozvezne odvisnosti lahko prihaja samo v predikacijski sintagmi – v teh primerih govorimo o medsebojni/dvosmerni odvisnosti.

V slovenski jezikoslovni literaturi je povedkovnik definiran kot besedna vrsta, ki je oz. se uporablja samo kot povedkovo določilo, tj. skladenjskofunkcijsko, kar je za opredelitev nove besedne vrste premalo. Sicer pa ostaja pomembno splošnojezikoslovno spoznanje, da je merilo besednovrstnosti merilo soodvisnosti pomenskega, oblikoslovnega in skladenjskega merila.

[10] O metaforah v leksikalni semantiki gl. v članku A. Vidovič Muha Čas v besedi – Tipologija leksikalne večpomenskosti (2000a: 85–109).

domač, *Predsednik je preprost in ljudski*, *Zlasti nižja inteligenca je bila ljudska*. Na pomensko širjenje izhodiščnega pomena opozarjajo tudi prostomorfemski pridevniki, npr. *Ves divji je nanj*, *Ves mrtev je na klobase*, *Je volčji na denar*, *Ta človek je odprt za vsakogar*, *Vsi so sladki z njim* ipd.

1.1 Umestitev povedkovnika med druge stavčnočlenske besedne vrste

Med slovničnimi in pomenskimi kategorijami, ki opredeljujejo povedkovniškost, so nesklonskost (tj. neujemalnost in netipična prilastkovna raba), naklonskost in skladenjska pomenskost (tj. drugotni, oslabljeni ali široki pomeni predvsem pridevnikov).

Glede na svoja oblikoslovno-skladenjska merila (tudi navadno oz. pogosto nepregibnost in nedoločnost) pa je povedkovnik nezaznamovan nasproti samostojnim stavčnočlenskim besednim vrstam kot so pridevnik, prislov in samostalnik, zato je npr. v češki strokovni literaturi nasproti besednovrstnim merilom, ki sicer veljajo za besedne vrste, opredeljen tudi kot nekakšna heterogena skupina besed s skupno skladenjsko vlogo.[11] Zato povedkovnike glede na to, katere slovnične (oblikoslovne) kategorije posameznih besednih vrst vključujejo oz. ohranjajo, lahko označujemo še z dodatnim

[11] Novejša slovenska jezikoslovna literatura (prim. Vidovič Muha 2000b: 32) povedkovnik uvršča med dopolnjevalne stavčnočlenske besedne vrste in hkrati opredeljuje povedkovnik kot pomenski dopolnjevalni del povedka. Pridevnik, samostalnik v predikativni vlogi izgubljajo kategorialne pomenske sestavine kot spol, sklon, številnost. Glede na osebo Slovenska slovnica (Toporišič ^{4}2000: 412) ločuje t. i. osebni povedkovnik, ki se rabi ob pomožniku vseh treh oseb, npr. *Tiho/všeč sem/si/je* nasproti brezosebnemu povedkovniku, npr. *Groza/Strah (me) je bilo* ipd. Ker je skupna lastnost povedkovnikov, da pomenijo stanje ali lastnost, prehodni povedkovniki pa izražajo različna razmerja oz. odnose, je od tipičnih glagolskih kategorij poleg vezljivosti ohranjen tudi naklon. Nestalnost kategorialnih lastnosti v predikativni vlogi pa posledično vpliva na nestalnost oz. nedoločljivost besednovrstne vprašalnice za povedkovnik. Npr. I. A. Mel'čuk (1995: 163, 263) govori samo o 'predikativni vlogi', 'predikativnem členu' in o 'predikativni kratki obliki pridevnika'. Ruska slovnica (Švedova idr.1980) uporablja izraze povedkov pridevnik, povedkov samostalnik ('skazuemoe-prilagatel'noe') ipd. Tudi slovaška skladnja (npr. J. Orlovský: ^{2}1965, 67; Morfológia slovenského jazyka 1966: 209) govori samo o 'imenskem delu povedka', ravno tako R. Katičić (1986: 37). Češka slovnica (Grepl, Komárek 1987) uporablja izraze kot 'samostalniški predikativ', 'pridevniški predikativ' ("predikativ substantivní", 222) ipd., pa tudi 'imenski del/izraz glagolsko-imenskega povedka' ("jmenná část / jmenný výraz slovesně-jmenného predikátoru"), gl. F. Daneš (Daneš idr. 1987: 48; Grepl, Karlík idr.1998: 212–215). Poljska slovnica (Morfologia 1984: 35, 56; Składnia 1984: 44, 49, 107, 156) uporablja 'predikativna vloga' ali najpogosteje kar oblikovno-izrazno opredelitev 'povedkov izraz' ("funkcja predykatywna", "w funkciji orzecznika", "wyrażenie predykatywne"). P. Herrity (2000: 251) nas s svojim opisom povedkovnika oz. povedkovniške vloge vključi v angleško izrazje: "Certain adverbs and a few nouns used (undeclined) with an adverbial function occur in the predicate of impersonal sentences. In Slovene grammar these words are called predicatives /…/". Slovnica D. Bibera idr. (^{3}2000: 515) predikative samo funkcijskoskladenjsko opredeli: "Predicative adjectives have two syntactic roles: subject predicatives and object predicatives /…/ Subject predicatives complement a copular verb, characterizing the nominal expression in subject position /…/ In contrast, object predicatives follow a direct object, making a predication about that noun phrase /…/". Tudi R. Quirk idr. (^{20}1994: 55) uporablja še izraze: "In place of 'subject complement', the term 'predicative noun' or 'predicative adjective' is sometimes used. Other alternatives are 'predicative nominal' and 'predicative adjectival' /…/."

prilastkom pridevniški, prislovni ali samostalniški.[12] Glede na tovrstno delitev oz. glede na odločilno pomenskoskladenjsko vlogo se ponuja primerjava z zaimki kot pridevniško, prislovno ali samostalniško podvrsto ali s števniki kot pridevniško podvrsto. Povedkovniki so praviloma nepregibni, s tem da se t. i. pridevniški povedkovniki lahko pregibajo po spolu in številu ter stopnjujejo, t. i. samostalniški povedkovniki pa se pregibajo le po številu. Najtemeljitejša in najobsežnejša je posredna primerjalno-slovanska potrditev pridevniških povedkovnikov, ki je dodatno pomenskokategorialno utemeljevana s pridobljeno pridevniško vezljivostjo.[13]

Prvotna povedkovodoločilna vloga navadno z brisanjem oz. izgubo določenih kategorij (npr. pri samostalniku in pridevniku spola in sklona, pri glagolu časa in naklona) ali s pridobivanjem določenih kategorij (npr. spreganja) in izoblikovanjem nove kombinacije pomensko-slovničnih kategorij omogoča obstoj povedkovnika kot samostojne stavčnočlenske kategorije – češko jezikoslovje uporablja izraz 'leksikalna osamosvojitev' (Grepl, Komárek idr. 1986: 76).[14]

---

[12] 1) Pridevniški povedkovniki so najštevilčnejši, kar glede na tipično pridevniško stanjskost ne preseneča (*pridevniški* so zato, ker vključujejo oz. ohranjajo nekatere pridevniške lastnosti oz. slovnične kategorije, ki so sicer tipične za pridevnike – pregibanje po spolu in številu in stopnjevanje). Vezljivi izglagolski pridevniški povedkovniki so: *deležen (česa)*, *dolžen (komu kaj)*, *dorasel (čemu)*, *voljen + nedol.*, *zmožen (koga/česa/nedol.)* v npr. *Bil je deležen pozornosti*, *Dolžen mu je hvaležnost …*; **prostomorfemski**: *blazen od*, *dober za/kot*, *enak/identičen z/s* ipd. Nevezljivi neizglagolski pridevniški povedkovniki so: *domač*, *mogoč*, *možen*, *življenjski* v npr. *Janez je domač* ipd.; **nepregibni**: **ad acta*, *fair*, *flegma*, *fuč* v npr. *To je sedaj ad acta*, *To ni fair* ipd. 2) Prislovni povedkovniki (*prislovni* zaradi tipičnih prislovnih oblikotvornih morfemov s tipično nepregibnostjo, izjema je možnost stopnjevanja): *bot*, *dolgčas/predolgčas*, *mar*, *mraz/premraz*, *napak*, *napoti*,**okej*, **plonk* v npr. *Zdaj sta si bot*, *Jim je dogčas/predolgčas* ipd. 3) Samostalniški povedkovniki (*samostalniški* zaradi tipičnih oblikotvornih lastnosti, sicer pa, nasproti samostalnikom, pregibni samo po številu) so pretežno izglagolski: *navada*, *sram*, lastnosti *škandal*, *škoda/preškoda* v npr. *Kajenje je navada*, *Bilo ga je sram …*; **prostomorfemski**: *reklama za*; posebnost je *moda* z možnostjo lastnostne rabe (*biti (nekaj) moda*) ali stanjske rabe (*biti (nekaj) v modi/iz mode*) ipd. 4) Pravi povedkovniki so lahko še: **izglagolski medmeti** v *To bo joj/prejoj*, *On pa hrrrr na postelji* ipd. in **sklopi** tipa *boglonaj*, *bogpomagaj*, *bogve* v *On jim je boglonaj*, *Z njim je bogpomagaj* ipd., ker je za njih tipična povedkovodoločilna vloga in so zaradi svoje tvorjenosti tudi sicer besednovrstno nejasni.

[13] Zgodaj je na pomenskoskladenjski prevzem povedkovih lastnosti in posredno tudi na pridevniško intenco opozoril V. V. Vinogradov (1947: 402–405) z zgledi *vesel*, *zmožen*, *dolžen*, *neprijeten*, *namenjen*, *prepričan*, *očiten* in ugotavlja pomenskoskladenjski prevzem povedkovih lastnosti. V sorodnih slovanskih jezikih, npr. v hrvaščini (Katičić 1986: 125–127) so našteti pridevniki, ki v povedku lahko smiselno nadomeščajo glagolske oblike: – z rodilnikom: *pun*, *sit*, *gladan*, *žedan*, *željan*, *dostojan*, *vrijedan*; – z dajalnikom: *vješt*, *ravan*, *drag*, *mio*; – z orodnikom: *zadovoljan*, *izobilan*, *bogat*, *siromašan*. V slovaščini (Morfológia slovenského jazyka 1966: 209–210) se govori o intenci pridevnika: – z rodilnikom: *željen*, *zmožen*, *udeležen*, *poln*, *sit*, *lačen*, *zaveden*, */ne/vreden*; – s predložnim tožilnikom: *lakomen na premoženje*, *dovzeten za vraže*, *izveden za vse*; – z dajalnikom: *zvest*, *potreben*, *znan*, *primeren*, *oddan*, *poslušen*, *naklonjen*, *soroden*, *podoben*, *tuj*, *oddaljen*, *pristopen*; – z orodnikom: *zaseden z*; – primernik in presežnik sta zaradi primerjave vedno vezavna: *najlepši med vrstniki* ipd. Pregled zgledov pridevniške povedkovniškosti (na gradivu Slovarja slovenskega knjižnega jezika) je v članku A. Žele Tipologija pridevniške vezljivosti (2001: 163–195). Najpogostejši slovarski oznaki pri pridevnikih v povedkovi rabi, ki opozarjata na prednostno povedkovodoločilno vlogo pridevniških besed, sta knjiž(no) in ekspr(esivno) v smislu, da je ekspresivnost navadno povezana z (vsaj) delnim pomenskim premikom.

Načeloma pa je povedkovniška kvalifikacija v stavčni povedi zožena na osebkov način reagiranja, kar še potrjuje pomenskoskladenjsko prekrivnost povedkovnika s povedkom. Nasproti prilastkovi rabi, ki pomensko opredeljuje določen samostalnik, povedkovodoločilna raba določeni osebi/stvari samo prisoja lastnost ali stanje (gre za neimanentno/nenotranjo stanjsko lastnost s pretvorbeno možnostjo v glagolskem dejanju).[15] Z vidika osebkovega samostalnika gre torej za prisojevano priložnostno-razmerno stanje (manjkrat lastnost). Tipični povedkovniški skladenjski pomen stanjskosti in posledične lastnostnosti potrjujejo tudi drugotne izpeljave v samostalnike na *-ost*.[16]

1.1.1 Spreminjanje sintagmatskih lastnosti v smislu spreminjanja dinamične/statične (splošne ali specifične) razmernosti pa lahko sproži tudi spremembo paradigmatskih lastnosti, tako da so strukturnoskladenjsko oz. oblikoslovnoskladenjsko najbližje povedkovniški rabi izpridevniški prislovi; to eksplicitno potrjuje tudi sodobno češko jezikoslovje, ki še posebej izpostavlja skladenjski pomen stanjskosti oz. t. i. stanjske prislove tipa *gotovo*, *dušljivo*, *čudno*, *samotno* ipd.[17]

---

[14] Sintagmatsko-paradigmatske potrditve za leksikalno osamosvajanje povedkovnikov so izražene v slovnicah sorodnih slovanskih jezikov: Morfológia slovenského jazyka (1966: 200–201, 205–210), Muvnice češtiny 2 – Tvarosloví (1986: 20–21, 67–68, 75–77, 172–174, 194–202, 253–254, 384–387) in Sintaksa hrvatskoga književnog jezika – Nacrt za gramatiku (1986: 35–41, 98, 125–127, 474).

A. Vidovič Muha (2000b: 31) govori o "spremembi kategorialnih lastnosti /.../, ki povzroči prehod ene besedne vrste v drugo /.../ ". Ista avtorica (gl. A. Vidovič Muha 2000b: 125) npr. za leksem *človek* ugotavlja, da v povedkovodoločilni vlogi s pomenom 'human, človeški' lahko vedno tvori lastnostne stavke – iz tega posledično potrdi upravičenost kategorialne pomenskosestavinske oznake povedkovnik za tovrstne lekseme tudi v slovarjih. Kot dodatno orientacijsko določevalno merilo za povedkovnike A. V. Isačenko (1954: 250) navaja tudi skladenjsko vlogo povedkovega prilastka, ki je z izražanjem 'spremstvenega stanja' pomenskoskladenjsko soroden povedkovemu določilu. To dokazuje s pretvorbenim razmerjem med *Sin se je vrnil bolan – Sin se je vrnil*, *Bil je bolan* ipd.

[15] To na primerih v slovenščini ugotavlja že I. Kozlevčar (1969/70: 215), ko povzema, da pridevnik v prilastkovni rabi predvsem pomensko opredeljuje samostalnike, pridevnik v povedni rabi pa navadno pomensko določenemu pojmu prisoja kako lastnost.

[16] Po A. V. Isačenku (1960: 567–568) pa so samostalniške tvorjenke na *-ost* dodatna potrditev prevlade lastnosti v povedkovniški rabi.

[17] F. Čermák (2001: 143) previdno ugotavlja, da predkovniki niso prava besedna vrsta, temveč v povedkovniški vlogi nastopajo druge besedne vrste – torej gre samo za poimenovanje specifične skladenjskopomenske vloge v povedku. Z oblikoslovno-skladenjskega vidika M. Čechová idr. (1996: 73, 272) govorijo o povedkovnikih kot o neglagolskem delu povedka "/.../predikativa plní funkci neslovesné části slovesně-neslovesného přísudku (predikátu) /.../"(73) in "jmenná část sponově-jmenného přísudku"(272) in navadno jih opredeljujejo kot možno podskupino prislovov. Pri nas že F. Jakopin (1968: 334–335) brezosebne predikative (v ruščini je to 'kategorija sostojanija') pomensko deli na a) stanje v naravi, npr. *brezvetrno*, *deževno*, *hladno* ipd., b) stanje v okolici, npr. *dušljivo*, *hrupno*, *nevšečno* ipd., c) psihično stanje človeka, npr. *mirno*, *samotno*, *tragično*, *vedro* ipd., č) modalno obarvano stanje, npr. *gotovo*, *verjetno* ipd., d) ocenitev in ugotovitev položaja, npr. *čudno*, *fantastično*, *imenitno* ipd. in e) moralna in etična ocena, npr. *razvratno*, *vzdržno* ipd.

1.1.2 Povedkova raba je skladenjskopomensko tipična tudi za nesklonljive besede s stanjsko-lastnostnim pomenom tipa *fejst*, *flegma*, *portabel*, *nobel* ipd. V sodobnejši slovenščini je ta stanjsko-lastnostni skladenjski pomen zelo tipično in temu primerno pogosto izražen s slengovsko rabo nesklonljivih prevzetih angleških besed, ki posledično tudi besednovrstno niso natančno opredeljene, npr. *Sej veš*, *kako je zdej ful ob petkih*, *Potem si kul*, *ravno zadosti odmaknjen od okolice in hudomušno dobrovoljen*, *Karo in črte so zopet in*, *Hvar je in*. V smer prislovnosti v zloženem povedku gredo primeri kot *Dobili so vse lepo pomejlano*, *Potem bi bilo fino*.

Povedkovi prevzeti nesklonljivi pridevniki so socialno-funkcijsko opredeljeni z oznako pog(ovarjalno): *To je/ni fair*, *Humoreske so zdaj očitno démodé*, *Joško je bil čisto paf*; tudi potencialno vezavni pa so: *Je zelo flegma*, *Čevlji so fuč*, *Vse je kaput*, *Je zelo nobel*, *Stroj je portabel*. Povedkovi neprevzeti nesklonljivi pridevniki so tipa *Ta misel ni napak*, *Pot je /pre/zanič*, *Fant ni prida*, *Danes je še tešč*, sklonjivi pa v primerih kot *Uf*, *ta bo težka* 'biti malo verjetna', *Danes je čist* 'ni drogiran' ipd.

Navadno se uporabljajo v povedku besede, ki izražajo predvsem lastnosti in dejavnosti, npr. *ihta* v *Ta človek je prava ihta*, podobno še *trma*; z izgubo spola in pregibnosti je povedkova raba tipična za a) zmerljivke tipa *baraba*, *pizda*, *mona*, *kurba* ipd., in za b) nepregibne žargonizme ali slengizme *Ostalo je druga liga*, *Golf je moda*, *Golf je zakon*, *Mobilni telefoni so res špon*.

1.1.3 Močno pomenskoskladenjsko merilo za potencialno povedkovo rabo je še prehoden predložnomorfemski pridevnik (manj je nevezavnih tipa *biti domač* 'priljuden', biti ljudski 'preprost/naraven', *biti življenjski* 'stvaren', *biti okrogel* 'vinjen/pijan', *biti malo ruknjen* 'nenavaden, poseben', *biti sesut* 'razočaran, žalosten' ipd.); zaradi prvotne in samoumevne povedkove vloge tu niso posebej obravnavani izglagolski pridevniki. Ker je v ospredju izražanje trenutnega oz. priložnostnega stanjskega razmerja do koga/česa, posledično tudi lastnosti, je aktualna in prevladujoča desna vezljivost povedkovega pridevnika, uvajana s prostim predložnim morfemom. Tvorčev vidik stanjskih razmerij navadno izraža a) razmerje meritve/mere (*vreden za*, *znan po*, *priden za*, *blazen od*), b) primerjalno razmerje (*primeren za*, *prikladen za*) in c) naklonsko razmerje vrednotenja stanja/lastnosti (*privržen*/*sovražen komu*/*čemu*, *zmožen za*). Pri predložnomorfemskih pridevnikih v zloženem povedku izrazito prevladuje tožilniška vezava: *Ves divji je nanj*, *Je dober za delo*, *Jezen je na vse*, *Je pripraven za delo*, *Je rojen za to vlogo*, *Je prisiljen v sodelovanje*.

1.1.4 Različnoslonsko vezavo pa imajo lahko predložnomorfemski pridevniki tipa *enak*, *edin*, *domač*: *Zakon je enak za vse*, *Je enak po zakonu*, *Je enak pred zakonom*, *Je enak z drugimi*; *Bili so* (*si*) *edini*, *Niso edini o tem/v tem*, *Edini so z njim*; *Je domač*, *Je domač pri njih/z njimi*.

1.1.5 Povedkovniškost je glede na stopnjo glagolske pomenske oslabljenosti vprašljiva ob faznih glagolih, npr. *začeti (se)*, *odvijati se*, *izbruhniti*, in ob nepolnopomensko rabljenih glagolih ravnanja s pomenom načina, npr. *obnašati se*, *delati se*, *zdeti se*, *izgledati*, *ravnati* ipd., kjer so pomenskoskladenjsko obvezna prislovna

določila navadno opredeljena samo kot povedkovniška podskupina s prostorsko-časovno-načinovno vrednostjo.[18] Po R. Katičiću (1986) bi rekli, da ta določila povedek natančneje določajo – "pobliže određuju".[19]

H. Křížková (1968: 104–105) ima poleg termina objektová determinace tudi adverbiální determinace ali tudi objektové/adverbiální determinanty. Ravno tako ima N. Ju. Švedova (1964) poleg poimenovanja 'determinirujuščij ob''jekt' tudi 'determinirujuščeje obstojatel'stvo', ki tudi lahko tvori t. i. 'predikativnyj minimum predloženija' oz. povedkov minimum stavka (Ju. D. Apresjan 1964: 47).[20]

1.2 Pri določanju povedkovnika je nujno upoštevati tudi členitev po aktualnosti, še posebno pri obravnavi t. i. BITI-stavkov (Kunst Gnamuš 1989/90).[21] Pri nas je bilo ugotovljeno, da v takšnih primerih vlogo osebka pripišemo tisti besedi, ki v nezaznamovanem besednem redu zaseda vlogo izhodišča. Drugo merilo pa je pomenski dejavnik, ki vlogo osebka prisoja besedi s pomensko lastnostjo 'konkretno' (proti besedam z abstraktnejšimi pomeni), npr. v *Ta knjiga je resnica* je osebek *ta knjiga*. Tudi v angleščini je močna težnja zliti izhodišče z osebkom (Halliday [2]1994: 117), tako da veljajo ustaljena razmerja osebek : določilo, določano : določujoče, oznaka vsebine : ovrednotenje. V BITI-stavkih so vloge opredeljene kot *Janez* (osebek = določana vsebina) je *eden izmed najbogatejših ljudi* (povedkovo določilo = določujoča vrednost,

[18] R. Quirk ([27]1993: 354; [20]1994: 505, 1174) govori o prislovnih določilih tudi v vlogi povedkovega določila: "The only copula that allows an adverbial as complementation is be. /.../ The adverbials, termed predicative adjuncts in this function, are mainly place adjuncts /.../". In še na str. 730: "Obligatory adverbials (subject-related and object-related adverbials) are subclass of predication adjuncts."

[19] O. Kunst Gnamuš v okviru glagolske vezljivosti po S. C. Diku (1978) pri glagolu z obveznimi določili govori o t. i. nuklearni predikaciji, pri glagolu z neobveznimi določili ali z nevezljivimi dopolnili pa o razširjeni predikaciji (1981a: 46). Absolutnost teze (povzete po R. A. Jacobsu in P. S. Rosenbaumu), da pretvorbe ne vplivajo na temeljni pomen, ampak omogočajo samo izrazne različice (1981a: 102–103), pa ovrže s slovenskimi primeri tipa *Obisk sorodnikov je neprijeten* z možnima pomenoma 'Neprijetno je, če obiščeš sorodnike' in 'Neprijetno je, če te sorodniki obiščejo', ko ugotavlja, da so pretvorbe skoraj vedno povezane s pomenskimi premiki (132, 146, 169).

[20] Češka vezljivostna teorija (Grepl, Komárek idr. 1987: 18, 38, 254), takšne primere označuje kot "syntagmata rozvitá" nasproti s "syntagmata valenční". Izpridevniška prislovna določila načina so opredeljena kot skladenjsko obvezna dopolnila (t. i. 'skladenjska relevanca', ki oblikuje 'obrobni/stranski tip (okrajový typ) stavčnega vzorca'). Ruska vezljivostna teorija pa jih označuje kot 'določnostno odvisnost' v nasprotju z 'udeleženskо odvisnostjo', gl. Ju. D. Apresjan ([2]1995: 51, 130).

[21] S členitvijo po aktualnosti se aktualizira prisojevalno razmerje, tako da se logičnemu osebku in slovničnemu osebku dodaja še psihološki osebek – nanj opozarja M. A. K. Halliday (1970; [2]1994: 30, 44, 72, 80, 93, 163–174, 285–286), v ruski vezljivostni teoriji pa je označen kot psevdosub''jekt, gl. I. B. Levontina (1996: 49)). Slednji je v primerjavi s prvima dvema besedilna prvina in hkrati tudi eden izmed nosilnih elementov sporočila (del sporočilnega jedra ali izhodišča) – določitve s stališča besedilne teorije oz. teorije govora pa so drugačne. Posebno z vidika prisojevalnega razmerja ni zanemarljivo, da K. F. Sundén (1916) glede na aktualnosporočilno razporeditev (ne)udeleženskih vlog ločuje logične in nelogične predikacije in kot lastnost nelogičnih predikacij, ki so izpeljane iz logične predikacije z isto pomensko zgradbo, navaja nesovpad logičnega in slovničnega osebka. Od prerazporeditev v prisojevalnem razmerju pa je odvisna tudi pomenskoskladenjska opredelitev potencialnega povedkovnika.

tj. istovetnost je izražena v smeri ovrednotenja vloge nasproti *Najbogatejši* (določano povedkovo določilo) *je Janez* (določujoči osebek), kjer je istovetnost izražena v smeri oblikovanja vsebine – pokaže se, da je določujoče v povedi vedno pomensko poudarjeno, kar pa uvaja zaznamovani besedni red.

2 Prostomorfemskost

Z vprašanjem prostomorfemskosti segamo na ravnino morfosintakse – za prosti morfem (po G. Helbigu (1984, 1992) "das frei Morphem") lahko trdimo, da praviloma modificira pomenje prostomorfemske besede in je v smislu usmerjanja pomenov usmerjevalnik; novi leksemi ali novi leksemski pomeni pa lahko nastajajo tudi s t. i. morfemskim širjenjem besed (morphological extension). In če so povedkovniki prosti morfemi povedka, so predlogi in zaimki lahko prosti morfemi navadno glagolov, potem pa še pridevnikov in samostalnikov. Kljub prevladujoči usmeritvi v neposrednejše tožilniško izražanje pa težnja po natančnosti in analitičnosti sporočanega hkrati vodi tudi k pogostejši prostomorfemski uporabi glagolov.[22]

Že A. Bohorič (1584) se zaveda različnih pomenskoskladenjskih vlog predlogov v slovenščini in jih komentira. Sploh bi bilo po pregledu slovenskih slovnic težko reči, da je uvrstitev vezave predlogov med vezavo glagolov in med vezavo prislovov že v obdobju slovensko-nemških obravnav zgolj slučajna. Verjetno prej nakazuje jezikovni čut, ki predlog obravnava kot del glagola oz. kot predložni glagolski morfem, ki sooblikuje glagolski pomen.[23]

Morfemsko širjenje ali oženje leksemov oz. leksemskih pomenov se pomensko-skladenjsko napoveduje s širjenjem ali oženjem vezljivostnega polja določenega leksema, s tem da praviloma vezava površinskoizrazno označuje pretežni del desne

[22] Težnja po označevanju 'samodelovanja', ki praviloma zožuje vezljivostno polje glagolov, odpira pomenskosestavinsko uskladitev prostomorfemskega *se*-ja s predponami oz. predponskimi obrazili *za-*, *z-*/*s-*, *na-* in *raz-* s pomenom faznosti (začetnosti/končnosti) ali stopenjskosti oz. mere dejanja, npr. *zahoditi se*, *zajesti se*, *zaklepetati se*, *zakoreniniti se*, *zagledati se*, *zahvaliti se*; *zjeziti se*, *zjesti se*, *shladiti se*, *spomniti se*; *nahoditi se*, *naplesati se*, *nagovoriti se*, *nagledati se*, *najesti se*; *razhoditi se*, *razjeziti se*, *razgovoriti se*, *razgledati se*, *razjesti se* ipd. Na isti jezikovnosistemski pojav oz. pomenskosestavinsko uskladitev *se*-ja z določenimi predponskimi obrazili, ki so ista kot v slovenščini, opozarja češka slovnica (1986: 396–405). V primerih kot *specializirati se v jezikoslovju* in *specializirati jezikoslovje* pa ne gre za prostorsko-časovno prehajanje dejanja na drugega udeleženca, ker ta drugi udeleženec z udeleženo vlogo vsebine dejanja (Vsd) samo natančneje določa vsebino dejanja v povedju. Dejanje torej ostaja samo v okviru osebkovega delovanja in zato je prostomorfemski SE s 'povratnostjo' kot pomenskosestavinsko stalnico lahko opuščen. Vendar o možnosti tožilniške vezave lahko govorimo samo v primerih vsebinskega udeleženca, medtem ko se živi delujoči udeleženec izraža z orodniško vezavo, npr. *solidarizirati z junakom* ipd.

[23] Npr. O. Gutsman (1777: 110–111): *Je v'Zelovzi rojen*, *Mi ſmo vu Velikouzi prebivali*, *Eni ſe v'Doberleveſs*, *eni pak v'Tershizh popelajo* nasproti *On je sa ſrednika med nami biu poſtaulen*, *On bo sa mieſtnega ſodnika svolen gratau* (110–111). Pri mestniku in orodniku se sklicuje na nemške primere, ki izražajo usmerjevalno vrednost predlogov kot glagolskih predložnih morfemov, npr. *Jes po tiſtem jeleni ſtavim, Vera mure s'naſhemi delami delati* (103). Posebej so navajani tudi glagoli premikanja, npr. *iti*, *tezi* v *Jidi okul*, *Tezi mimu*, kjer lahko govorimo o obveznovezljivem primiku. J. Dular (1982: 4) pri tej skupini opozori tudi na "bogato dokumentirano" dvojnično vezavo, npr. *Navadim ſe tepenja* ali *na tepenje* ipd. Že A. Bohorič (1584: 258) opredeljuje predlog oz. predložni glagolski morfem kot z glagolom pomenskoskladenjsko tesneje povezan (tj. vezavno-vezljiv) ali samo primaknjen (tj. vezavnodružljiv).

vezljivosti, primik pa označuje pretežni del družljivosti. Ravno prostomorfemskost izpostavlja tudi izjemne mejne primere a) z vezavnodružljivimi glagolskimi predložnimi morfemi (ti so od glagola samo sklonsko vplivani, zato imajo samo strukturnoskladenjsko (sklonskodoločevalno) vlogo, pomenskoskladenjsko pa so del predložnih prislovnih določil, npr. *hoditi po cesti/travi* nasproti primiku *hoditi po/v hiši*), sčm spadajo tudi vezavnodružljiva predložna prislovna določila načina tipa *delati z veseljem* s primično pretvorbo *veselo delati*, in primere b) s primičnovezljivimi (predvsem krajevnimi) prislovi, npr. *živeti doma/tam*, *hoditi tja*, *goditi se zjutraj*, *delati strojno/ročno* ipd.[24] Desnovezljive prislove bi lahko razlagali kot pretvorbe predložnih zvez, kjer predložni vezavni morfem s prostorsko-upravljalnim pomenom po pretvorbi ostaja neizražen in uvaja končniško neizraženo vezljivost. Primeri tipa *iti tu* so razlagani (Bajec 1959) kot prvotno/izvorno smerni pomeni 'iti na tej poti' nasproti *vidim tu* 'vidim na tej poti' (iz ide. je *tu* kot prvotno mestniška oblika). Če pa v *tu* združimo smerni oz. kazalni pomen in mestniško obliko, lahko opravičimo zveze *iti tu – iti po poti*, *iti po mestu*, *iti ob hiši*. Če je smernost v *tu/tam* že dana – tj. t. i. notranja smernost, pa morata biti npr. izhodiščnost in ciljnost kot potencialna udeleženca glagolov premikanja dodatno izražena z vezavnimi predložnimi morfemi, npr. *iti od/do tu* proti npr. *iti tja* ('iti k temu'). Lahko bi rekli, da udeleženski predložni izglagolski morfemi pomagajo glagolskim pomenom po potrebi spreminjati notranjo smernost prislovov oz. prislovnih besednih zvez (ki se dajo nadomestiti s prislovnimi predložnimi imenskimi zvezami), s katerimi se povezujejo, npr. *prihajati od tam* (*tam* = 'pri prijatelju/na robu/v hiši')[25] => *prihajati od prijatelja/z roba/iz hiše*. Ti zgledi kažejo tudi na končniško neizraženo ali izraženo sklonsko vplivnost vezavnega izglagolskega predložnega morfema (Vidovič Muha 1984: 144–145).

Kako glagolski pomen odloča o izbiri predložnega morfema kažejo npr. zgledi *delati na projektu* (pov. dol.) : *govoriti za/o njega/njem* (obvezno dol.) : *klestiti s šibo* (neobvezno dol.).[26]

---

[24] Upravičenost obveznega primika potrjuje R. Mrázek (1976) z zvezo "sil'noe primykanie"; posredno potrditev imamo tudi v SSB, 20: "Skladenjski pomen je vezavni s tožilnikom in primični."

[25] J. Toporišič (1982: 69–70) pri zvezah tipa *od tam* govori o posamostaljenih prislovih. To utemeljuje med drugim s tem, da je edino logično, če predlog stoji pred samostalnikom. Vendar pa skladenjsko ti predlogi niso deli predložnih samostalniških zvez, ampak so udeleženski prosti morfemi glagolov. A. Vidovič Muha (1984: 144, 148) govori o prislovih ob predložnomorfemskih glagolih. In če za krajevne zveze velja, da so vedno predložne, predvideva, da bi vsaj implicitno to veljalo tudi za časovne, npr. *meseca maja – v mesecu maju*.

[26] O tem oz. o t. i. glagolskih morfemih je že v štiridesetih letih pisal V. V. Vinogradov (1947: 678). Govori o "glagol'nyh priklejkah", ki izražajo predložno prehodnost glagolov. Pri nas pa je prostomorfemskost eksplicitno najobširneje obravnaval J. Toporišič (1982: 53), v op. 66: "/.../ Na sploh si je vso vezavnost najlažje predstavljati tako, da si v glagolu (in v drugih besednih vrstah, posebej tudi v izglagolskih tvorjenkah ali oblikah) zamišljamo skrit poseben slovnični "predložni" morfem, ki se pri samostalnikih iz glagola eventualno tudi pokaže (čeprav tudi z drugačno vezavo): *strašiti se očeta > strah pred očetom*). In še na str. 96 z vidika glagolskega predložnega morfema – eden *ob* pomeni "tesno predmetno bližino", npr. *zadeti ob zid*, drugi *ob* pa izgubo, npr. *priti ob kaj*.

R. Katičić (1986: 123) s sicer samo posrednim opozarjanjem na različne skladenjskopomenske vloge predlogov hkrati priznava glagolske predložne proste morfeme, ko pravi: /…/ Za izbor priložne oznake dosta je znati što koji prijedložni izraz znači. Da bi se izabrao objekt, nije važno znati što koji prijedložni izraz znači, nego valja znati koji glagol uza se traži prijedložni izraz, i kakav /…/. Tudi slovaška skladnja (Morfológia slovenského jazyka 1966: 619) ugotavlja, da je predložni pomen odvisen od glagolskega, in zato je od glagola posledično odvisna tudi izbira ustreznega udeleženca.

Na vzajemno pomenskoskladenjsko povezanost predpone oz. predponskega obrazila in predložnega morfema in v zvezi s tem na različne pomenskoskladenjske možnosti opozarjajo razmerja kot *lepiti se na| koga* : *lepiti se| na kaj* : *lepiti kaj| na ...*, *nalepiti se na| koga* : *nalepiti se| na kaj* : *nalepiti kaj| na kaj*; *prilepiti se (na)|komu/ (koga)* (ciljnost je že v predponi oz. predponskem obrazilu).

Nevtralizacija konkretnega prislovnega (krajevnega/časovnega ...) pomena glagolskega predložnega morfema pa je pogoj za nastanek predložnih dvojnic, npr. *spotakniti se ob/v kamen* ipd. (prim. Dular 1982: 162). Naslednja stopnja je ohranitev samo upravljalno-usmerjevalnega pomena predložnega morfema z možnostjo dvojnične vezave, npr. *čakati mater/čakati na mater* (nasproti npr. *čakati na/ob/pri cesti*, kjer predložni glagolski morfemi kot deli predložnih prislovnih določil ohranijo prislovne pomene). Pri uporabi predložnih morfemov pa je potrebno upoštevati tudi prednostno razvrstitev udeleženskih vlog – prizadeto, vsebina/cilj, razmerno (prim. Dular: 1983/84: 292), npr. *zdraviti otroka škrlatinke* : *zdraviti škrlatinko pri otroku*, *čistiti škornje blata* : *čistiti blato s škornjev* ipd.

2.1 Vrste prostih morfemov

Prosti glagolski morfemi so del pomenskosestavinskosti glagolov v smislu, da jo sotvorijo (leksikalizacija) ali pa samo dodatno pomensko-izrazno poudarjajo in izpostavljajo. V obeh primerih pa so s prostimi morfemi ubesedene tiste pomenske sestavine, ki so tako pomensko- kot strukturnoskladenjsko udeležene pri vezljivosti. S prostimi morfemi so torej tudi strukturnoskladenjsko izražene intenčne/vezljivostne pomenske sestavine glagolov. Prek prostih morfemov je še jasneje izražena soodvisnost pomenskosestavinskosti glagolov z njihovo vezljivostjo oz. tudi vzvratni vpliv vezljivosti na pomensko sestavo glagola, npr. s prevladujočo pomensko sestavino ‘premikanja’, npr. *udariti jo čez travnik/v gore/za kom*; s prevladujočo pomensko sestavino ‘govorjenja’, npr. *Udarili so o politiki*; s prevladujočo pomensko sestavino ‘igranja’ v *udariti eno na klavir*; s prevladujočo pomensko sestavino ‘pitja/jedenja’ in s slovarsko izraženo kot ‘začeti piti/jesti’ v *Udarili so po novem vinu in štrukljih* s fazno različico, ki dopušča dvojnično vezavo *Tolče po zelju* in *Tolče zelje*. Prosti glagolski morfemi se delijo na predložne in zaimenske oz. zaimkovne. Najtipičnejši zaimenski/ zaimkovni morfem je SE/SI z različno stopnjo pomenske izpaznjenosti.[27] Visoka stopnja

[27] Uporaba v nasprotju s Ch. Shigemori Bučar (1992: 149–151) potrjuje, da prostomorfemski *se/si* ni nikoli pomensko povsem izpraznjen (‘povratnost’ je stalna sestavina), zato ga glede na njegov (razločevalno)pomenski prispevek k pomenskosestavinskosti glagola delim na a) *se* ‘samopremikanja’ v *premikati se* (nasproti: *premikati koga/kaj*), *utopiti se* (nasproti: *utopiti koga/ kaj*), *zgubiti se* (nasproti: *zgubiti koga/kaj*) ipd., b) *se* ‘samodelovanja’ v *razdajati se* (nasproti: *razdajati kaj*), *najesti se* (nasproti: *jesti kaj*), *dolgočasiti se* (nasproti: *dolgočasiti koga*) ipd., c) *se* ‘stanja (počutja)’ v *bati se* (nasproti: *strašiti koga/kaj*), *veseliti se* (nasproti: /*raz*/*veseliti koga*), *jokati se*, *kesati se*, *kujati se*, *naveličati se*, *počutiti se*, *smejati se*, *zdeti se* ipd., č) *se* ‘pojavnosti’ v *daniti se*, *svitati se*, *temniti se*, *kolcati se* (*komu*), *zehati se* (*komu*) ipd., d) *se* ‘splošnovršilske navajenosti/navadnosti’ v primerih kot *Tod se hodi na Triglav* ipd.

Sestavinskost *se*-ja in njegovo pomenskorazločevalno vlogo pri pomenskosti glagola tudi s frazeološkega vidika priznava E. Kržišnik (1994: 61–62).

pomenske izpraznjenosti omogoča tudi izbirno uporabo, npr. *oddaljiti se/si*, *premisliti se/si*, *upati si/se*. In če predložni morfem z dodatnim pomensko-izraznim izpostavljanjem t. i. vezljivih pomenskih sestavin glagola vezljivost uvaja oz. širi, jo zaimkovni morfem z zasedbo udeleženca – prizadeto/prejemnik oži: *upati v uspeh/na rešitev – upati si/se dvomiti o uspehu/rešitvi*, *premikati pohištvo po sobi – premikati se po sobi* ipd. Na glagolski pomen in posledično na njegovo vezljivost ne vplivajo neobvezni SE/SI, npr. *jokati (se)*, *ogledovati (si)*, *misliti (si)*, vendar je predvsem pri *smučati (se)* in *drsati (se)* raba že pomenskorazločevalna v smislu, da je v *On smuča/drsa* prednostni pomen 'znati/obvladovati', pomen 'voziti se' pa v *On se smuča po strminah*, *Drsa se na bližnjem jezeru*. Prostomorfemska besedica *se* je torej na izrazni ravni zgolj neke vrste zgradbeni označevalec z več možnimi pomenskoskladenjskimi vlogami.[28] Meja med različnima pomenskoskladenjskima vlogama (udeleženska ali zgolj prostomorfemska) je lahko precej zabrisana, kar dopušča tudi različne vezljivostne možnosti in hkrati odprte pomensko- in strukturnoskladenjske možnosti.[29] Frazemski zaimkovni glagolski morfemi tipa *pobrisati jo* pa se delijo po pomenskih skupinah ravnanja, npr. *biksati ga*, *kidati ga* v pomenu 'počenjati neumnosti, lahkomiselnosti' s faznimi različicami tipa *pokidati ga/jo* ipd., premikanja, npr. *cvreti jo*, *pocvreti jo* v pomenu '(s)teči, bežati' ipd., rekanja, npr. *razdirati jih* v pomenu 'šaliti se', *napeti jih* v pomenu 'ozmerjati' ipd., ovrednotenja stanja/lastnosti, npr. *izkupiti jo*/*jih* v pomenu 'biti deležen kakega neprijetnega stanja', *odnesti jo* v pomenu 'ostati živ, biti rešen'. Pomeni zgornjih frazemov (ravnanje, premikanje, govorjenje, stanje) usmerjajo oz. določajo njihovo vezljivost.

2.1.1 Vrste predložnih morfemov

Že to, da so predlogi izprislovnega izvora (razvili naj bi se iz prostorskih prislovov, ki natančneje določujejo dejanje), kaže na njihov obglagolski pomenskoskladenjski položaj. Izhodiščno so torej prosti glagolski morfemi.[30] Prosti predložni glagolski morfemi so lahko a) leksikalizirani glagolski morfemi, b) neleksikalizirani glagolski morfemi in c) obglagolski vezavnodružljivi morfemi.

---

[28] Da v stavčni povedi en *se* kot zgradbeni označevalec na strukturnoskladenjski oz. izrazni ravni lahko ubesedi in izraža več tudi različnih morfemov *se*, dokazujejo primeri kot *Bal se je smejati* (in ne: … *smejati se*), *Bal se je umivati* (in ne: … *umivati se*) ipd. (Orešnik 1992: 46; Toporišič [4]2000: 357).

[29] Na razločevalnopomenske skladenjske vloge besedice *se* z zgledi v svoji slovnici eksplicitno opozarja J. Kopitar (1808): *Njím ſe pòzh dòbro godí* proti *Imaſh ti vero? Imej njo ſam per ſebi pred Bogam: blagur timú*, *kateri ſebe ne ſtury kriviga s'tim*, *kar sa dobru sposná* (288).

[30] A. Breznik na predloge kot glagolske morfeme opozarja s komentarjem (1916: 250, 1934: 225): "Mnogo glagolov in pridevnikov zahteva predmet v kakem sklonu s predlogom (predlogovni, prepozicionalni predmet): *Stariši skrbe za otroke*, *Naše gore so bogate z rudninskimi zakladi*, *Človek hrepeni po sreči in blagostanju*" (250); in še: *skrbeti za kaj*, *po zdravju vprašati*, *za dež prositi*, *premišljevati o čem* /.../" (225). Término prosti predložni glagolski morfem se pri nas uporablja od šestdesetih let naprej (SKJ III 1967: 111). J. Toporišič tudi razvojno predstavi teorijo o t. i. prostih predložnih glagolskih morfemih (kot prve slovenske vire navaja SS 1956: 175; SKJ 3 (1967: 111). Zanimive so nekatere besedne zveze, s katerimi avtor opiše določene predložne pomene, npr. *do* – "z močnim krajevnim pomenom", *od* – " izrazit prostorski predlog", *ob* – "pomeni tesno predmetno bližino, drugi pa izgubo", *po* – "gre za neko strnitev namenskosti in predmetnosti" ipd.

Predložni glagolski morfem je leksikalizirani, ko pomensko sograjuje glagolski pomen in je del glagolskega leksema kot slovarske enote in hkrati del glagolske vezljivosti, ali neleksikalizirani, ko pomensko izhaja vsaj iz enega pomena glagolskega leksema in izraža njegovo pomensko- in strukturnoskladenjsko vezljivost ter je zato del povedkove vezljivosti.[31]

Upravičenost delitve glagolskih predložnih morfemov na 2.1.1.1) leksikalizirane in na 2.1.1.2) neleksikalizirane (udeleženske) potrjuje tudi določevanje spodnje meje glagolskih frazemov – kdaj so zveze glagola s predložnim morfemom frazeološke besedne zveze in kdaj že besede.[32]

Najbolj jasno razločevanje med leksikaliziranimi predložnimi morfemi in neleksikaliziranimi predložnimi morfemi je pri širokopomenskih primarnih glagolih in pri glagolih s t. i. širokim pomenskim obsegom sploh (tj. slovarska oznaka za glagole z največ možnimi skladenjskimi pomeni).[33] Leksikalizacija predložnega morfema je pri nepolnopomenskih rabah kot *biti ob hišo* v pomenu ‘izgubiti hišo’, *imeti ga za pametnega* v pomenu ‘ceniti ga kot pametnega’, *dati na njegovo besedo* v pomenu ‘upoštevati njegovo besedo’, *delati na tej temi* v pomenu ‘obravnavati to temo’, *klobuk dobiti za suknjič* v pomenu ‘klobuk zamenjati s suknjičem’. Neleksikalizirana uporaba predložnega morfema je pri polnopomenskih rabah kot *biti ob hiši* v pomenu ‘nahajati se ob hiši’, *imeti za pametne* v pomenu ‘hraniti za pametne’, *dati na mizo* v pomenu ‘položiti na mizo’, *delati na polju* v pomenu npr. ‘orati na polju’, *dobiti za nesramnost* v pomenu ‘ozmerjati/pretepsti za nesramnost’.

---

[31] ESJ (1992) ločuje “vezavni morfem” oz. “predložni vezavni morfem” (*govoriti o*, *ukvarjati se z/s*) in “prosti morfem” (*misliti na*, *vstopiti v*). O tem tudi N. Ju. Švedova (1980: 156). M. Žic Fuchs (1991: 123) povzema po J. M. Andersonu delitev na ‘vgrajeno leksemsko vsebino’ (inherent lexical content), kar je pomenskoskladenjsko prosti predložni glagolski morfem, in na ‘izpeljano leksemsko vsebino’ (derived lexical content), kar je pomenskoskladenjsko udeleženski predložni izglagolski morfem.

[32] V slovenščini so predlogi v vlogi predložnih glagolskih morfemov kot “obrazila prehodnosti” prvič eksplicitno uvrščeni v “morfemski sistem glagola” v SKJ III (1967: 111). Vendar NSS (1982: 93–100) še ne ločuje med leksikaliziranim in neleksikaliziranim predložnim morfemom, npr. *ločiti se od otrok* ‘zapustiti’ : *ločiti se od žene*, *iti proti vsem* ‘nasprotovati’ : *iti proti železniški postaji*, *zlesti s konja* ‘razjahati’ : *zlesti z omare*.

Medtem ko so več kot desetletje pozneje pomenskoskladenjske vloge predlogov teoretično že toliko razdelane, da omogočajo sklepanje E. Kržišnik (1994: 58–62), da v primeru neleksikaliziranega predložnega morfema lahko govorimo o frazeološki besedni zvezi, v primeru leksikaliziranega predložnega morfema pa lahko govorimo o frazemu – besedi.

[33] Predložni morfemi glagole s široko pomenskoskladenjsko uporabo lahko pomensko precizirajo in obratno.

a) Ob prvotno splošnejših pomenih so navadno neleksikalizirani obveznovezavni predložni morfemi, ki s prostorskoupravljalnim/prislovnim pomenom precizirajo (in hkrati aktualizirajo) glagolski pomen, npr. *upravljati z orožjem* ‘ravnati’, *napravljati iz sadja* ‘pridobivati, izdelovati’, *izročati denar v hrambo* ipd. b) Prvotno dovolj pomensko specializirani glagoli z leksikaliziranim predložnim morfemom lahko postanejo širše pomenskoskladenjsko uporabni: ekspr. *Spet je segel po cigaretah*, *Rad seže po dobri knjigi*; nav. ekspr. *spopasti se z debelostjo/z obsežnim gradivom*; ekspr. *Sklanja se nad knjigo*, *Sklanja se nad bolniki* ipd.

2.1.1.1 Leksikalizirani predložni morfem oz. leksikalizacija predložnih morfemov s polnopomenskimi neprimarnimi glagoli lahko njihove prvotne specializirane pomene posploši. Takšne predložnoglagolske leksikalizirane zveze hkrati s posplošitvijo prvotnega specializiranega pomena glagola postanejo prehodne, in zaradi tega pridobijo še funkcijskozvrstno, socialnozvrstno ali čustvenostno oznako (po SSKJ): *leviti se v* (ekspr.) = 'postajati', *oblikovati se v* = 'postajati', *obstajati iz* = 'imeti', *predelati se v* = 'spremeniti se v', *zaplesti se v* (ekspr.) = 'začeti' ipd.

Predložne glagolske morfeme prehodnosti imajo zveze: *leviti se v*, *oblikovati se v*, *obstajati iz*, *preiti v*, *prekaljevati se v*, *prihajati do*, *razrasti se v*, *shajati brez* ipd.; pri drugih glagolih pa ***predložni glagolski morfemi samo pomensko- in strukturnoskladenjsko spreminjajo vezljivost glagolov***, npr. *prerasti v*, *prestopiti na*, *prignati do*, *pripraviti ob*, *šteti za* ipd.

2.1.1.2 Neleksikalizirani predložni morfem pri sklonskih delovalniških določilih ohrani svoj a) prostorsko-usmerjevalni pomen ali pa samo b) upravljalno-usmerjevalni pomen in ima z upoštevanjem pomenskih lastnosti udeležencev stavčnočlensko vlogo a) prislovnih določil kraja ali b) predložnih predmetov; na izrazni ravnini pa lahko govorimo o končniško izraženi/neizraženi sklonski vplivnosti predložnomorfemskega glagola. Obstoj neleksikaliziranega udeleženskega izglagolskega (izraženega ali neizraženega) predložnega morfema se dá razložiti tudi razvojno: – *iti/priti domov* (po F. Bezlaju (1976) je dativ cilja) se lahko nadomešča z *iti/priti na dom*; – *ostati/živeti doma* (po F. Bezlaju (1976) je otrdel lokal) se lahko nadomešča *ostati/živeti na domu*.[34]

Neleksikalizirani predložni morfem je kot del povedkove vezljivosti lahko obveznovezavni in uvaja t. i. 'delno obvezno vezljivost' glagola.[35] S tem pa spreminja tudi skladenjski pomen glagola oz. znotraj glagolskih pomenov odpira nove skladenjske možnosti. Aktualni skladenjski pomen obvezno- in neobveznovezavnega udeleženskega izglagolskega predložnega morfema se kaže tudi v tesni povezavi s pomenskimi lastnostmi udeleženca, kar se na funkcijskoskladenjski ravnini izraža v razločevalni stavčnočlenski vlogi. V zgledih kot *stanovati pri otrocih/z otroki/med otroki* se torej prvotni konkretni prislovni oz. prostorski pomen udeleženskega izglagolskega predložnega morfema zaradi prilagoditve pomenskim lastnostim udeležencev (npr. človeško, abstraktno) lahko spremeni oz. posploši (tj. ob udeležencu z neprostorskim pomenom predlogu ostaja upravljalno-usmerjevalni pomen). Ob prostorskih udeležencih pa so ohranjeni predlogovi konkretni/specialni prislovni (predvsem prostorski) pomeni del vezavnega prislovnega določila (so neleksikalizirani

[34] Neizraženi oz. zakodirani udeleženski izglagolski predložni morfem se lahko razkrije s pretvorbo (NSS: 53, v op. 66), npr. *bati se življenja – strah pred življenjem* nasproti *bati se za življenje – strah za življenje*; *spomniti se mladosti/na mladost – spomin na mladost*; *bati se v življenju – strah v življenju*. Leksikalizirajo pa se predložni morfemi v primerih *bežati pred resnico – beg pred resnico*.

[35] Če v okviru določenega leksema lahko govorimo o absolutni obvezni predmetni vezljivosti, pa hkrati (razen redkih izjem, npr. *stanovati*, *trajati*) lahko govorimo le o delni obvezni prislovnodoločilni vezljivosti. Po vezljivostnem nihanju so poznani predvsem stanjski glagoli tipa *ležati*; o tem tudi M. Samardžija (1986: 119).

prostomorfemski prostorsko-časovni modifikatorji glagola znotraj povedka in vezavnega razmerja, tako da prostorsko/krajevno, časovno in tudi načinovno natančneje določajo dejanje).[36] Ob prostorskem udeležencu z neokrnjenim prislovnim pomenom so udeleženski predložni morfemi s prislovno vrednostjo, npr. *za/pred/pod/nad naseljem/ /pri/v/ob naselju//na podstrešju*, absolutno obveznovezavni ob glagolih tipa *stanovati* in delno obveznovezavni ob glagolih tipa *živeti* (kjer je predložni morfem kot del povedka tudi sestavni del samo določenih skladenjskih pomenov glagola, zato je enkrat pomenskovezljivostno nujen, drugič pa nenujen – od tod t. i. delno obvezna pomensko-skladenjska vezljivost proti npr. *igrati*, ki je neobveznovezavni).

Sicer pa glagol *živeti* v okvirih različnih pomenov dopušča tako prislovno/ prostorsko, npr. *Živeti pri mestu/gledališču* ('v bližini'), kot usmerjevalno/upravljalno predložno vrednost, npr. *Živeti pri teti* ('skupaj'), uporabljenih predložnih morfemov.[37] Strukturnoskladenjska posledica tega pa je tudi slovničnofunkcijsko in izrazno razlikovanje med prislovnimi določili in predložnimi predmeti.

Prehod med vezavno in primično vezljivostjo pa so predložnomorfemski glagoli premikanja tipa *vstopiti v*. Z enakozvočnostjo predpon oz. predponskih obrazil in predložnih morfemov se izpostavlja tudi vezljivost predponskih glagolov, kjer se bolj očitno izpostavi tudi predponsko(obrazilno)-predložnomorfemsko razmerje: *zatlačiti za/v*, *vtlačiti v*, *zatipati za*, *zaviti za*, *naviti na* ipd.

Tvorjenke iz predložne zveze s predponsko-priponskim obrazilom vključujejo faznost, zaradi pretvorbe predloga iz skladenjske podstave v predpono pa se prislovna (prostorsko-časovna) vrednost porazdeli med predpono in predložnim morfemom, npr. *ukalupiti se v povprečje*, *včlaniti se v skupino sedmih*, *vprogramirati makroukaze v notranji makrorom*, *vtiriti koga v dejavnost*.[38]

---

[36] Kako predlog oz. predložni glagolski morfem prilagaja svojo pomenskoskladenjsko vlogo pomenskim lastnostim udeleženca še posebej nazorno kaže postopek sprevračanja, na sinhroni ravni, prislova v predlog ali predloga v nepravi predlog oz. prislov, npr. *ostati zunaj / hoditi okrog* (prislov) > *ostati zunaj vasi / hoditi okrog vasi* (nepravi predlog), *gledati v pričo* (predlog) / *gledati vpričo sodnika* (nepravi predlog). Na razmerje prislov : predlog in s tem hkrati na različne pomenskoskladenjske vloge predlogov opozarja S. J. Gruber (1976: 15) in ugotavlja, da glagol *pierce* v pomenu 'predreti' pomenskoskladenjsko vključuje prosti predložni glagolski morfem *through* 'skozi', ne pa prislov *through*, zato je smiselna stavčna poved *The pencil pierced through* 'Svinčnik je predrl skozi' proti povedi z udeleženskim predložnim morfemom s prislovno vrednostjo *through* v *The pencil pierced the paper through* 'Svinčnik je predrl skozi papir'. Medtem ko npr. glagol *cross* v pomenu 'prečkati' pomenskoskladenjsko hkrati vključuje usmerjevalno-prislovno vrednost *across* v pomenu 'čez' v *John crossed the bridge* v pomenu 'Janez je prečkal most'.

[37] V nasprotju z vezavnovezljivim predložnim morfemom pa vezavnodružljivi morfem vedno ohrani svojo prislovno vrednost in uvaja nevezljivo dopolnilo, ki je s stališča slovnične pravilnosti stavka izrazno opustljivo.

[38] Pri določenih predponskih glagolih oz. sestavljenkah pa predpone oz. predponska obrazila imajo oz. ohranijo samo faznost, celotna prislovna vrednost se prenese na predložne morfeme – dokaz za to je, da se z opuščanjem tovrstnih predponskih obrazil prav nič ne spremeni pomenskoskladenjska vezljivost, npr. *(po)muditi se z/s*, *(za)muditi se z/s*, *(za)riti (se) v*, *(za)vozlati (se) v*, *(po-/s-/za-)tlačiti v* ipd.

2.1.1.2.1 Obstoj glagolskega neleksikaliziranega (udeleženskega) predložnega morfema in njegov izvorni prostorski posredno potrjujejo tudi prislovi – tj. sklopi predloga in prislovnega zaimka. Pomensko in siceršnjo navezanost na glagole pa včasih izražajo tudi slovarske pomenske razlage, npr. *odtód* – 'izraža krajevno mejo v bližini govorečega, od katere poteka dejanje', *dotód* – 'izraža krajevno ali časovno mejo dejanja, stanja', *vstrán* – 'izraža mesto, položaj glede na osebek', *naokóli/naokróg* – 'za izražanje položaja v (širšem) krogu, ki v celoti obdaja kaj v središču'.

2.1.1.3 Vloge prostih morfemov v predložnomorfemskih glagolih pri izbiri določil kot izraziteljev udeleženskih vlog je potrebno obravnavati tako s stavčnočlenskega kot sporočevalnega vidika. Pomembnost členitve po aktualnosti za določanje skladenjskih vlog v okviru enostavčne povedi potrjuje Z. Topolińska, ko pravi, da določeno propozicijsko povedje z določenim številom udeležencev lahko tvori različne povedi, odvisno od aktualizacije posameznih udeležencev oz. od namena sporočila.[39]

Helbigovo ugotovitev o vplivu glagolskega pomena oz. njegove pomenske usmerjenosti na ločevanje med predmeti in prislovnimi določili in hkrati razširitev vezavnosti na prislovna določila pa so povzele tudi slovanske vezljivostne teorije.[40]

G. Helbig je dopolnil Admonijevo merilo ločevanja (predložnega) predmeta in (predložno)sklonskega prislovnega določila s postavkami:[41] a) (predložni) predmeti so praviloma zamenljivi z zaimki, (predložno)sklonska prislovna določila pa s prislovi, npr. *sanjariti o dekletu/o njej*, *delati s težavo/težavno*; b) pri (predložnih) predmetih je predložni glagolski morfem pomensko odvisen od glagola, zato je pomensko izpraznjen,[42] pri (predložno)sklonskih prislovnih določilih pa ostaja predložni glagolski morfem pomensko samostojen in tako specificira razmerje do samostalniške besede,

[39] Gl. Z. Topolińska (1981: 8): "/.../ The same proposition could constitute different utterances depending on how it is actualized, i. e. depending on its referential quantification and on its functional perspective. /.../ actualization implies the presence of quantifiers referring to objects (QO) and/or quantifiers localizing in time (QT) in the semantic structure of the utterance /.../."

[40] Čeprav J. Kačala (1982, 1989) stavčnočlensko prekrivanje ali nejasno razločevanje med predmeti in prislovnimi določili razlaga kot nekaj jezikovnosistemsko povsem naravnega, skuša tisto, kar je neposreden rezultat oz. posledica glagolskega dejanja, stavčnočlensko označiti kot predmet. Vsa sredstva, lastnosti in okoliščine dejanja pa označuje kot prislovna določila. Na primeru, ki ga za ponazarjalnega lahko uporabimo tudi v slovenščini, *Náštevník odišiel z domu bez čiapky* 'Obiskovalec je odšel iz hiše brez kape', se sprašuje, ali je *bez čiapky* 'brez kape' prislovno določilo, predmet ali povedkovo določilo – ugotavlja, da bi bilo lahko vse troje. Vendar se po pretvorbi zgornjega stavka v priredno stavčje *Návštevník odišiel z domu a bol (pritom) bez čiapky* odloči za povedkovo določilo. Zgornji primer *Obiskovalec je odšel iz hiše brez kape* lahko v slovenščini pomensko enakovredno nadomestimo z vzrokom *Obiskovalec je pustil/pozabil kapo v hiši*, s tem pa odpade tudi (posledična) predložna zveza *brez kape*, ker je *brez* del glagolske predložne zveze *oditi brez*, *kapa* pa obvezni predmet.

[41] V. G. Admoni (1955: 346–350) je postavil merilo, ki ločuje (predložni) predmet in (predložno)sklonsko prislovno določilo. Pri (predložnem) predmetu ima predložni glagolski morfem kopulativno vlogo, tj. označuje samo upravljalno-usmerjevalno vezo med glagolom in samostalnikom in ima t. i. slovnični pomen, medtem ko pri prislovnem določilu predložni glagolski morfemi obdržijo svojo prislovno vrednost.

[42] Ju. D. Apresjan ([2]1995: 27) v okviru obvezne desne vezljivosti govori o leksikalnem izpraznjenju predložnega morfema oz. o njegovi idiomatični rabi.

npr. *govoriti o miru* nasproti *govoriti pri miru*; c) v okviru (predložnih) predmetov so predložni glagolski morfemi pomensko usmerjani iz glagola, zato določeni glagoli izberejo samo določene predložne glagolske morfeme (enega ali več), npr. *misliti na/o*, medtem ko je v okviru (predložno)sklonskih prislovnih določil ta izbira predložnih glagolskih morfemov širša in navadno prehaja v družljivost, npr. *misliti s težavo/po starem/za jutri/v stiski/pri problemu*.[43]

Razmerje med glagolsko vezljivostjo in povedkovo vezljivostjo je izpostavljeno predvsem z uporabo udeleženskega izglagolskega predložnega morfema – v primerih, ko izhaja iz glagolskega pomena, ohrani svoj prislovni pomen (npr. *Janez živi/stanuje v mestu*, nasproti npr. *Janez trguje v mestu*, kjer kot vezavnodružljivi predložni morfem uvaja nevezljivo dopolnilo). Prislovnost$^{+/-}$ udeleženskega izglagolskega predložnega morfema je pomenskoodločilna v zgledih kot *Janez se prereka s sorodniki| za hišo* (vezavnodružljivi predložni morfem za uvaja dopolnilo) : *Janez se prereka s sorodniki za| hišo* (vezavnovezljivi predložni morfem za uvaja predmetno določilo). Z vidika obveznosti$^{+/-}$ udeleženskega izglagolskega predložnega morfema oz. določila ločujemo zglede kot *Umetnik se vrača domov/iz mesta* (obveznovezavni /udeleženski/ predložni morfem) : *Umetnik se vrača na sceno* (neobveznovezavni /udeleženski/ predložni morfem).

Zadrege pri stavčnočlenskih opredelitvah izraža tudi oznaka prislovno določilo orodja/sredstva (Orešnik 1994: 42). Razlika med sredstvom dejanja (Sd) in orodjem dejanja (Od) je ta, da Sd pri dejanju spreminja tudi svoje lastnosti oz. za uresničitev določenega dejanja lahko prispeva del sebe, Od pa tudi po koncu dejanja ostaja nespremenjeno. Sredstvo in orodje dejanja imata kot določili tudi z vidika strukturnoskladenjske hierarhije različni oblikoslovnoskladenjski vlogi (prim. Apresjan [2]1995: 128), npr. *Šivati hlače s črno nitjo na šivalnem stroju* ipd.

Primerjalnouporabno za slovenščino je razpravljanje o orodniku po zgledu Fillmora je v članku Barbare Hall Partee (1971).[44] Opozorjeno je na razmerja med a) vsebinskim predmetom v tožilniku ali orodniku (the instrumental adverb) in med b) orodnikom, ki izraža orodje (the clearly instrumetal), npr. a) *We loaded hay onto the truck, We loaded the truck with hay* ('Na voz smo naložili seno, Voz smo naložili s senom') : b) *We loaded the truck with hay with pitchforks* (*'S senenimi vilami smo naložili voz s senom'). Ugotavlja, da bi v primeru a) težko govorili o prislovnem določilu v orodniku (the instrumental adverb), ker so pomeni pod a) pomensko zelo blizu povedku s tem, da je

[43] Za vezavnodružljive predložne morfeme J. Orešnik (1992: 13) dá primere, ko samostalniška zveza za predlogom (v tem primeru s prostorskim pomenom) dobi vlogo prejemnika, ki jo zahteva "njen" predlog in ne glagol (tj. nevezljivi primik), npr. *Janez dela v svoji sobi* (primer z glagolom *delati* ni vzorčno najprimernejši, ker kot glagolski primitiv dopušča tudi zveze *delati v* v pomenu 'biti vključen' (npr. *delati v stranki*) proti primerom, ko samostalniška zveza dobi udeleženski vlogo prejemnika od glagola, npr. *Janez je udaril Micko po glavi*, predlog *po* pa ima prostorski pomen.

[44] Gl. članek On the Requirement that Transformations preserve Meaning – Pogoji, da pretvorbe ohranjajo pomen v zborniku razprav Ch. J. Fillmorja in D. T. Langendoena (1971: 21). Ch. J. Fillmore (1968: 24–25) med opisom globinskih sklonov označi orodnik (instrumental (I)) kot sklon, ki izraža neživo silo ali predmet, ki je vključen v dejanje oz. ga določa glagolski pomen.

uporaba enkrat tožilnika in drugič orodnika pomenskorazločevalna, npr. *Na voz smo naložili seno* ('ni nujno, da je voz poln') : *Voz smo naložili s senom* ('voz je poln'). Pod b) pa je jasno izpostavljeno pomensko razločevanje med orodnikom kot vsebinskim predmetom in orodnikom, ki izraža orodje, npr. **S senenimi vilami* (prislovno določilo orodja) *smo naložili voz s senom* (vsebinski predmet). Ista opažanja in isti pomenski premiki veljajo tudi za slovenščino.

Orodnik kot sredstveni predmet ali kot prislovno določilo orodja pretvorbeno določata E. V. Padučeva in R. I. Rozina (1993). Avtorici ugotavljata, da orodnik izraža sredstvo, ko ostaja poved smiselna tudi po površinskoizrazni pretvorbi orodnika v imenovalnik, npr. *Dokumente je spel s sponko* > *Sponka spaja dokumente*; če pa orodnik izraža orodje, poved po površinskoizrazni pretvorbi orodnik > imenovalnik ni več smiselna, npr. *Dokumente je spel s spenjačem* > **Spenjač spaja dokumente*. V primerih pa kot *Ona je zagrnila okno z zaveso* : *Zavesa zagrinja okno* zaradi zmanjšanja števila skladenjskih udeležencev po pretvorbi udeleženec *zavesa* združuje udeleženski vlogi vršilca in sredstva dejanja (Vd ∩ Sd). Sicer pa tudi ob procesnih in dogodkovnih glagolih premikanja lahko trdimo, da pomen prevoznega sredstva navadno združuje sredstvo in mesto dejanja (Sd ∩ Md), npr. *peljati se z avtobusom* (Ju. D. Apresjan [2]1995: 128, 140).[45] Prvotno orodniško sredstvo dejanja, navadno je to prevozno sredstvo, zaradi lastne aktivnosti oz. izvornosti dejanja lahko po metonimični/metaforični pretvorbi nastopa tudi v vlogi osebka, npr. *Pripeljal se je z avtobusom*, *Avtobus ga je pripeljal* (Páleš 1990: 35). Ta pretvorbena zmožnost sredstva dejanja nastopati v osebkovi vlogi ga, vsaj pogojno, uvršča v vezljivostno polje glagolov premikanja.

3 Slovenska stavčnopovedna skladnja razlaga in rešuje povedkovniškost in prostomorfemskost s strukturalno-funkcijsko obravnavo kot jezikoslovnometodološko stalnico. S primerjalnojezikoslovnega vidika je najpomembnejši izbor relevantne strokovne literature, ki se pri jezikovnosistemski obravnavi dopolnjuje z nastajajočimi splošnimi in specializiranimi korpusi besedil. Korpusno jezikoslovje v jezikovni sistem vključuje tudi sestavino jezikovne verjetnosti, kar lahko razlagamo kot razvojno aktualizacijo jezika, vse skupaj pa se sintetizira v jezikoslovno teorijo leksikogramatike.

Literatura

V. G. ADMONI, 1955: *Vvedenie v sintaksis sovremennogo nemeckogo jazyka*. Moskva.
– – 1958: Zaveršennost' konstrukcii kak javlenie sintaksičeskoj formy. *Voprosy jazykoznanija VII/1*. 111–117.
– – 1973: Tipologija predloženija i logiko-grammatičeskie tipy predloženija (Materialy i soobščenija). *Voprosy jazykoznanija* XXII/2. 46–57.
Ju. D. APRESJAN, 1964: O sil'nom i slabom upravlenii (Opyt količestvennogo analiza). *Voprosy jazykoznanija* XIII/3. 32–49.
– – 1967: *Eksperimental'noe issledovanie semantiki russkogo glagola*. Moskva: Nauka.
– – [2]1995: *Leksičeskaja semantika*. Moskva: Vostočnaja literatura RAN.

[45] Takšno delitev glagolov premikanja povzemam po F. Danešu (1987: 88–119), v poglavju *Vzorce se slovesy pohybu*.

A. BAJEC, R. KOLARIČ, M. RUPEL, (J. ŠOLAR), 1956, [2]1964: *Slovenska slovnica*. Ljubljana: DZS.
A. BAJEC, 1959: *Besedotvorje slovenskega jezika IV: Predlogi in predpone*. Ljubljana: SAZU.
F. BEZLAJ, 1976: *Etimološki slovar slovenskega jezika A–J*. Ljubljana.
D. BIBER idr., [3]2000: *Longman grammar of spoken and written English*. London
A. BOHORIČ, 1584, prev. izd. 1987: *Arcticae horulae succisivae (Zimske urice proste)*. Wittenberg. Prevedel in spremno študijo napisal J. Toporišič. Maribor: Obzorja.
A. V. BONDARKO, 1971: *Grammatičeskaja kategorija i kontekst*. Leningrad: Nauka.
– – 1978: *Grammatičeskoe značenie i smysl*. Leningrad: Nauka.
A. BREZNIK, 1916: *Slovenska slovnica za srednje šole*. Celovec. 3. izd. Prevalje 1924: Družba sv. Mohorja. 4. pomnožena izd., Celje 1934: Družba sv. Mohorja.
R. A. BUDAGOV, 1973: K teorii sintaksičeskih otnošenij. *Voprosy jazykoznanija XXII/1*. 3–15.
N. CHOMSKY, 1957: *Syntactic structures*. The Netherlands: The Hague: Mouton and Co. Printers.
– – 1986: *Knowledge of Language*: *Its Nature, Origin and Use*. New York. (Prev. B. Kante: Znanje jezika: O naravi, izviru in rabi jezika. Ljubljana 1989: MK.)
M. ČECHOVÁ idr., 1996: *Čeština – řeč a jazyk*. Praha.
F. ČERMÁK, 2001: *Jazyk a jazykoveda (Přehled a slovníky)*. Praha: Nakladatelství Karolinum.
P. DAJNKO, 1824: *Lehrbuch der Windiſchen Sprache*. II del: Von der Wortfügung. Gratz. 269–296.
F. DANEŠ idr., 1987: *Větné vzorce v češtině*. Praha: Academia.
S. C. DIK, 1978: *Functional Grammar*. New York: North–Holland Publishing Company.
J. DOBROVSKÝ, 1940: *Podrobná mluvnice jazyka českého*. (V redakcích z roku 1809 a 1819). Praha.
J. DULAR 1982: *Priglagolska vezava v slovenskem knjižnem jeziku (20. stoletja)*: disertacija. Ljubljana. 1–259.
– – 1983/84: Združena vezava v desni vezljivosti slovenskega glagola. *JiS* XXIX/8. 289–293.
Ch. J. FILLMORE, 1965: *Indirect Object Constructions in English and the Ordering of Transformations*. London: The Hague, Paris: Mouton & CO.
– –1968: *The Case for Case*. Universals in Linguistic Theory. Urednika E. Bach in R. T. Harms. USA.
Ch. J. FILLMORE, D. T. LANGENDOEN, 1971: *Studies in Linguistic Semantics*. New York.
Gramatyka współczesnego języka polskiego, 1984. *Morfologia*, *Składnia*. Warszawa
M. GREPL, P. KARLÍK, 1998: *Skladba češtiny*. Votobia.
M. GREPL, J. KOMÁREK, J. KOŘENSKÝ idr., 1986, 1987: *Mluvnice češtiny (2 – Tvarosloví*, *3 – Skladba)*. Praha: Academia.
S. J. GRUBER, 1976: *Lexikal Structures in Syntax and Semantics (I. Studies in Lexikal Relations*, *II. Functions of the Lexicon in Formal Descriptive Grammars)*. North–Holland Linguistic Series. Company Amsterdam, New York, Oxford.
O. GUTSMAN, 1777: *Windiſche Sprachlehre* verfaſſet von Oswald Gutsman. Gratz. 81–133.
M. A. K. HALLIDAY, 1970: Language Structure and Language Function. *New Horizons in Linguistics I*. New York. 158–165.
– – [2]1994: *An Introduction to Functional Grammar*. London: Edward Arnold.
B. HAVRÁNEK, 1953: Význam Josefa Dobrovského pro slovanskou jazykovedu. Josef Dobrovský (1753–1953) – *Sborník studií k dvoustému výročí narození*. Praha: Nakladatelství ČSAV. 97–116.

G. HELBIG, J. BUSCHA, 1984: *Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für den Ausländerunterricht*. Leipzig: VEB Verlag Enzyklopädie. 137, 352–398, 535–564.
G. HELBIG, 1992: *Probleme der Valenz- und Kasustheorie*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
P. HERRITY, 2000: *Slovene*: *A Comprehensive Grammar*. London, New York.
A. V. ISAČENKO, 1954, 1960: *Grammatičeskij stroj russkogo jazyka v sopostavlenii s slovackim. Morfologija 1, 2*. Bratislava: Izdavatel'stvo Slovackoj akademii nauk.
F. JAKOPIN, 1968: *Slovnica ruskega knjižnega jezika*. Ljubljana: DZS. 333–336.
J. KAČALA, 1982: Sémantická štruktúra vety a obsah vety. *Jazykovedný časopis* XXXIII/1. 3–10.
– – 1989: *Sloveso a sémantická štruktúra vety*. Bratislava: VEDA.
R. KATIČIĆ, 1986: *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb.
J. KOPITAR, 1808: *Grammatik Slaviſchen Sprache in Krain*, *Kärntennund Steyermark*. Laibach.
I. KOZLEVČAR, 1969/70: *O pridevniku v povedni rabi*. *JiS* XV/1. 210–215.
E. KRŽIŠNIK, 1994: *Slovenski glagolski frazemi (ob primeru frazemov govorjenja)*: disertacija. Ljubljana.
H. KŘÍŽKOVÁ, 1968: Adverbiální determinace slovesná a větný vzorec. *Otázky slovanské syntaxe II.* Brno. 103–109.
O. KUNST GNAMUŠ, 1981a: *Pomenska sestava povedi*. Ljubljana.
– – 1981b: *Pomensko in operativno zasnovan pouk skladnje*. Ljubljana.
– – 1989/90: Težave s stavčnočlenskim razločevanjem zaradi oblikovnega sovpadanja pomenskih in sklonskih razlik. *JiS* XXXV/1–2. 15–24.
I. A. MEL'ČUK, 1995: *Russkij jazyk v modeli "smysl – tekst"*. Moskva-Dunaj.
F. METELKO, 1825: *Lehrgebäude der Sloweniſchen Sprache im Königreiche Illyrien und in den benachbarten Provinzen*. Laibach. 236–264.
R. F. MIKUŠ, 1945: *Što je u stvari rečenica?* Fragment iz teorije jezika i mišljenja. Ljubljana: Samozaložba.
– – 1952: *A propos de la syntagmatique du professeur A. Belić. (K sintagmatiki prof. A. Belića)*. Ljubljana: SAZU.
– – 1960: Struktural'nyj sintaksis L. Ten'era i sintagmatičeskij strukturalizm. *Voprosy jazykoznanija* IX/5. Moskva.125–140. Prevod iz francoščine: M. M. Makovskij.
Morfológia slovenského jazyka, 1966. Bratislava: Vykladatel'stvo Slovenskej akadémie vied.
R. MRÁZEK, 1976: Problematika tzv. hierarhizace propozice. *Slovo a slovesnost* XXXVII/2. 86–97.
J. OREŠNIK, 1992: *Udeleženske vloge v slovenščini*. Ljubljana: SAZU.
– – 1994: *Slovenski glagolski vid in univerzalna slovnica*. Ljubljana: SAZU.
– – 1996: *Nauk novejše slovenistike o povedkovem prilastku*. Razprave SAZU XV. Ljubljana. 255–267.
J. ORLOVSKÝ, [2]1965: *Slovenská syntax*. Bratislava: Obzor.
E. V. PADUČEVA, R. I. ROZINA,1993: Semantičeskij klass glagolov polnogo ohvata: tolkovanie i leksiko-sintaksičeskie svojstva. *Voprosy jazykoznanja* XLII/6. 5–16.
E. PÁLEŠ, 1990: Sémantické roly slovenských slovies. *Jazykovedný časopis* XLI/1. Diskusie. 30–48.
H. B. PARTEE, 1971: "On the Requirement that Transformations preserve Meaning". *Studies in Linguistic Semantics*. New York. 1–21.
B. POGORELEC, 1972: Dopolnilnik (povedkov prilastek) v slovenski skladnji. *Linguistica* XII. 315–327.
– – 1974: Dopolnilnik (povedkov) v slovenski skladnji. *JiS* XX. 120–122.
M. POHLIN, 1768: *Kraynska grammatika*. Ljubljana. 163–199.

R. QUIRK idr., 1973, [27]1993: *A University Grammar of English*. Hong Kong.
– – 1985, [20]1994: *A Comprehensive Grammar of the English Language*. New York.
M. SAMARDŽIJA, 1986: *Valentnost glagola u suvremenom hrvatskom književnom jeziku*. Zagreb.
P. SGALL idr., 1986: *Úvod do syntaxe a sémantiky (Některé nové směry v teoretické lingvistice)*. Praha: Academia.
Ch. SHIGEMORI BUČAR, 1992: Izražanje povratnega dejanja v japonščini in slovenščini. *SR* XL/2. 143–157.
R. SIMEON, 1969: *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*. Zagreb: Matica hrvatska.
Slovar slovenskega knjižnega jezika (SSKJ) I–V, 1970, 1975, 1979, 1985, 1991. Ljubljana: DZS.
K. F. SUNDÉN, 1916: *I. The Predicational Categories in English. II. A Category of Predicational Change in English*. Uppsala.
N. Ju. ŠVEDOVA, 1980: *Russkaja grammatika II. (Sintaksis)*. Moskva: Nauka.
L. TESNIÈRE, [2]1965: *Eléments de Syntaxe structurale*. Paris.
Z. TOPOLIŃSKA, 1981: *Remarks on the Slavic Noun Phrase*. Prace Instytutu języka polskiego 37. Wrocław.
J. TOPORIŠIČ, 1965–1970: *Slovenski knjižni jezik I–IV (SKJ)*. Maribor: Obzorja.
– – 1976, [4]2000: *Slovenska slovnica (SS)*. Maribor: Obzorja.
– – 1982: *Nova slovenska skladnja (NSS)*. Ljubljana: DZS.
– – 1984: Prva slovenska skladnja. *SR* XXXII/3. 159–181.
– – 1986, 1989: Zadnjih 20 let slovenskega jezikoslovja. Drugi del razprave zasnovane za predavanje na tržaški univerzi – prvi del objavljen na *XXV. seminarju slovenskega jezika*, *literature in kulture*. Ljubljana. 19–31.
– – 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika (ESJ)*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
A. VIDOVIČ MUHA, 1984: Nova slovenska skladnja J. Toporišiča. *SR* XXXII/2. 142–155.
– – 1988: *Slovensko skladenjsko besedotvorje ob primerih zloženk (SSB)*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete in Partizanska knjiga.
– – 1994a: O izvoru in delovanju jezika ali teorija sintagme v delih R. F. Mikuša (S predstavitvijo trikotnika Ramovš – Mikuš – Belić). *Ramovšev zbornik. (Obdobja 12)*. *SR* XLII/2–3. 229–248.
– – 1994b: La syntaxe de Tesnière interprétée par Mikuš. *Linguistica* XXXIV/1. 225–234.
– – 2000a: *Čas v besedi* (Tipologija leksikalne večpomenskosti). *XXXVI. seminar slovenskega jezika*, *literature in kulture*. Ljubljana. 85–109.
– – 2000b: *Slovensko leksikalno pomenoslovje*: *Govorica slovarja*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
C. VINCENOT, 1975: *Essai de Grammaire Slovène*. Ljubljana: MK.
V. V. VINOGRADOV, 1947: *Russkij jazyk (grammatičeskoe učenie o slove)*. Moskva, Leningrad.
A. ŽELE, 2000: Tipologija poved(kov)ne rabe v Slovarju slovenskega knjižnega jezika. *Jezikoslovni zapiski* VI. 57–65.
– – 2001: Tipologija pridevniške vezljivosti. *Jezikoslovni zapiski* VII. 163–195.
M. ŽIC FUCHS, 1991: *Znanje o jeziku i znanje o svijetu (Semantička analiza glagola kretanja u engleskom jeziku)*. Zagreb.

SUMMARY

The paper compares Slovene syntax to some other, particularly Slavonic, syntaxes. The subject matter and the comparison are limited to the proposition, or, rather, they are limited to the treatment of open issues such as verbs with free morphemes and part-of-speech classification of the predicate in Slovene. Along with the presentation of the subject matter (from the functionalist viewpoint and within a propositional framework), the relationship between the determinator and the modificator is defined as semantic determination/direction vs. semantic modification/limitation. As for the valency, the obligatory non-valent can be said to semantically determine (determinator) or semantically modify (modificator) the predicator. The obligatory non-valent is therefore a determinator functioning as a subject complement or an alterator functioning as a subject complement or a deadjectival adjunct; the predicator is thus semantically changed in that its meaning is modified/limited. The functional characteristics of the predicate (the role performed by the subject complement cannot be classified as a part-of-speech) is indirectly confirmed by its valency – the semantico-syntactic characteristics of the predicate stem from the role of the predicator; in Czech linguistics, this phenomenon is referred to as "complementary obligatory determination".

The issue of free morphemes reaches the morphosyntactic level: it can be claimed that the free morpheme modifies the meaning of the lexeme appearing with a free-morpheme. The so-called morphological extension can produce new lexemes or new senses of lexemes.

The past and current treatment of theoretical linguistic influences by foreign syntaxes on the analysis of predicate and free-morpheme qualities in Slovene starts with the beginning of the 19th century when scholarly level was reached by J. Dobrovský. Scholarly approach in the study of the Slovene language continued with similar intensity in the second half of the 20th century, greatly influenced by German, Czechoslovak, Russian, Polish, and Anglo-American theories. These were first based on structural linguistics, then on generative-transformational approach, and, finally, on the functionalist aspect of language studies; the latter aspect particularly stresses the necessity of equal treatment of linguistic (systemic) and nonlinguistic contexts.